

DOI: <https://doi.org/10.51209/platform.1.11.2025.162-178>
УДК 378.147:[78.071.2:784-057.875]

Юлія Олександрівна САВЧЕНКО,

доктор філософії, доцент,

Муніципальна академія естрадного та циркового мистецтва,

e-mail: yulia_sa@ukr.net,

ORCID: 0000-0002-1217-3190

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КЕРІВНИЦТВА СТУДЕНТСЬКИМ ВОКАЛЬНИМ КОЛЕКТИВОМ

Анотація. У статті висвітлено проблеми керівництва студентським вокальним колективом. Йдеться про вокальні ансамблі музичних та акторських спеціальностей, де необхідною умовою професіоналізації майбутніх фахівців стає їх вокальне навчання. Запропоновано основні напрямки роботи викладача з вокальним колективом, визначено специфіку керівництва студентським колективом співаків із урахуванням, що його учасники згодом братимуть у них участь в якості акторів-співаків. Розглянуто функції вокального співу у впливі на особистість кожного виконавця колективу. Узагальнено сучасні ідеї керівництва студентським вокальним колективом, наголошено на основних напрямках роботи його керівника, а саме: підтримки у студентів сталого професійного інтересу шляхом створення педагогічно комфортного творчого середовища; демократичного стилю педагогічного спілкування, в якому діалог спрямовується на спільний пошук та стає основою співтворчості учасників освітнього процесу у вищій школі; педагогічного керівництва виконавською діяльністю студентів, що буде орієнтувати їх на майбутню професійну діяльність; розвитку самостійності студентів до засвоєння, аналізу та

узагальнення знань, умінь та навичок, отримуваних у процесі навчання у вокальному колективі, розумінню внутрішніх зв'язків між співаками, накопиченню досвіду публічної демонстрації професійних аспектів. Зроблено висновок, що співробітництво як специфічна діяльність стає однією з позитивних тенденцій сучасної освіти, що забезпечує: підвищення продуктивності засвоєння навчального матеріалу та надання йому особистісного змісту; забезпечення «природного» переходу від навчально-пізнавальної до самостійної професійної діяльності; підготовки студента до соціальної взаємодії у майбутній професійній діяльності.

Ключові слова: вокальний колектив, співробітництво, вокальна творчість, виконавська майстерність, керівник вокального колективу, студенти музичних та акторських спеціальностей.

Вступ. Роки воєнного стану стали переломним періодом соціально-економічних сфер розвитку України. Вони відзначені радикальними змінами у соціально-політичному, економічному, духовному житті держави та суспільства, у його виробничих та освітніх структурах. Розвиток різних сфер життєдіяльності суспільства характеризується нерівномірністю та суперечливістю, що стосується й освітньої системи.

На основі теоретичного аналізу закладів вищої освіти (ЗВО) було виділено суперечності між характером освітньої діяльності студента та вимогами до їх майбутньої діяльності, як:

- абстрактним предметом освітньої діяльності студента та конкретним, реальним предметом майбутньої професійної діяльності фахівця;

- поділом процесу засвоєння знань з навчальних дисциплін та необхідністю інтеграції й системного їх використання у майбутній професійній діяльності;
- опорою у традиційному навчанні на процеси уваги, пам'яті студента та залученням до його майбутньої діяльності розуміння, мислення, включення особистості фахівця в цю діяльність;
- трансляційною, репродуктивною позицією студента та принципово іншою – ініціативною, конструктивною (у предметному та соціальному сенсі) позицією фахівця у професійній діяльності;
- індивідуальним характером навчальної роботи студента та колективним характером професійної діяльності, що передбачає спілкування, взаємодію та співпрацю.

Подолання цих суперечностей чи «розривів» між закладом вищої освіти та практикою означає необхідність серйозних змін усієї системи навчальних впливів, структури діяльності викладачів, самих студентів, характеру їхньої навчальної взаємодії, зокрема, співпраці студентів в освітньому процесі, визначення специфіки навчальної взаємодії у ЗВО.

Постановка проблеми. В умовах переходу всіх громадських структур на нові економічні механізми управління та взаємодії людей, усі галузі професійної практики що готуються закладами вищої освіти, потребують висококваліфікованих фахівців, здатних розуміти соціальну ситуацію, включатися до неї у взаємодії з іншими людьми, формулювати та розв'язувати проблеми, що вимагають колективної думки, здійснювати діяльність, орієнтовану на зміни, підвищення якості життя. Відтворення сукупності предметних знань, одержуваних за умов наявних форм та методів організації освітнього процесу у вищій школі, в принципі не може вирішити ці

завдання. Це визначає необхідність цілеспрямованого включення до освітнього процесу самостійної та співтворчої діяльності студентів, у таких формах, як дослідження та проектування, на основі цілепокладання, прогнозування, розуміння, рефлексії та самовизначення. Такий підхід задає інший характер формування фахівців у виші, організації відповідної науково-дослідної та проектної діяльності, учасниками якої є і студенти, і викладач-консультант, який співпрацює з ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вищесказане потребує спеціального теоретичного забезпечення. І хоча є ціла низка фундаментальних досліджень у галузі співробітництва українських (Г. Балл [1], О. Беляєва, І. Біла, Н. Ваганова, Л. Велитченко, Н. Власова, С. Гончаренко, Л. Домінська, О. Дубинчук, М. Євтух, О. Єрошенко, І. Зязюн, Г. Коджаспірова, В. Кремень та ін.) та зарубіжних учених (Р. Вілер, Л. Дойч [14], Х. Келлі, М. Ліберман, Ф. Райен, Р. Селман [15], Дж. Тібо та ін), досі повною мірою немає однозначності розуміння понятійного змісту «співробітництва», хоча всі відзначають, що ідея діалогу, взаємодії, партнерства, співпраці, співробітництва, хоч би як її тлумачили, залишається ідеєю зв'язку, об'єднання, інтеграції. Переведення освітнього процесу на рівень особистісної взаємодії означає перетворення його на співробітництво викладача та студентів.

Проблеми розвитку готовності до творчої взаємодії у музичній освіті розглянуто в дослідженнях останніх років (І. Болдирев, Є. Воропаєв, Т. Герлянд [3], Р. Дудик [4], Ж. Карташова, О. Лобода [5], І. Малашевська [6], О. Матяшук [7], Н. Перцова, В. Шумська та ін.) у тому числі у сфері вокально-ансамблевого мистецтва (С. Вишневська, Ж. Карташова, Я. Кириленко, Т. Ланіна, Ю. Савченко-Шлапак [8-10; 13], С. Світайло [11], М. Сохань [12],

Т. Чернета та ін.). Аналіз нових педагогічних досліджень свідчить про переорієнтацію сучасної музично-педагогічної освіти на нові цінності та цілі. Цей процес проявляється, насамперед, у встановленні суб'єкт-суб'єктних відносин, що передбачають звернення до внутрішнього світу студентів, врахування їх індивідуальних здібностей та інтересів у процесі реалізації музичної освіти.

Виходячи з цього, **метою** статті стало висвітлення проблем керівництва студентським вокальним ансамблем на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Вокал – мистецтво унікальних можливостей, яке є невід'ємною частиною української та світової культури, незамінним, віками перевіреним чинником формування духовного, творчого потенціалу суспільства. Для реалізації гуманістичних ідей у процесі роботи зі студентським вокальним колективом викладачеві необхідно стати організатором творчої співпраці між усіма його учасниками. Завдання керівника колективу в цьому об'єднуються у дві групи:

- залучення виконавців до апробованої суспільством системи цінностей, що поділяється викладачем, – етичних та естетичних, які зосереджені у вокальних творах;
- формування у студентів-співаків професійних вокальних навичок, необхідних для здійснення співочої діяльності, – виконання вокального твору, а також навичок роботи всіх учасників колективу над музичним твором [8].

Складністю в роботі студентського вокального колективу є необхідність створювати певні традиції у ньому для того, щоб передавати їх новим поколінням учасників. У студентському вокальному колективі, різному за складом його учасників, мають реалізовуватися завдання професійної вокальної підготовки, пов'язані з формуванням умінь і навичок співу в колективі, а саме:

- вдосконалення музичних здібностей (вокальних та слухових), що необхідні для здійснення виконавської діяльності;
- освоєння широкого та різноманітного співочого репертуару, що включає найкращі зразки вокальної творчості (це забезпечує розширення музичного кругозору виконавців, сприяє збагненню духовних цінностей і становленню художнього смаку, освоєння загальнолюдського потенціалу);
- усвідомлення дидактичних принципів та способів управління співацьким колективом;
- розуміння внутрішніх зв'язків між співаками, оволодіння вміннями ділової взаємодії, розвиток почуття колективізму;
- накопиченням досвіду концертних виступів як методу публічної демонстрації професійного та художнього рівня розвитку.

Істотна роль у процесі організації діяльності вокального колективу відводиться міжособистісним відносинам її учасників, а саме: ставлення учасників студентського колективу до керівника; характеру міжособистісних стосунків; подібністю естетичних потреб, інтересів, мотивів, устремлінь студентів. Відносини співробітництва найефективніше сприяють розвитку студентів як суб'єктів діяльності та становленню їх активної життєвої позиції в цілому, оскільки категорія «співробітництво» є складною єдністю:

- а) форми перспективного взаємозв'язку, заснованого на взаєморозумінні, взаємопереживанні;
- б) методу організації спільної діяльності «на рівних», що передбачає прояви самостійності, активності та організованості;
- в) форми взаємодії викладача та студентів, коли робота ґрунтується на взаємопідтримці та взаємодопомозі, тобто

вмінні студентів працювати разом як між собою, так і з викладачем при поєднанні зусиль та узгодженості дій.

Співробітництво – найвищий рівень узгодженості позицій у діяльності, мовою психологічної науки це – організація суб'єкт-суб'єктних відносин у спільній діяльності. Основними ознаками співробітництва виділяють:

- цілеспрямованість (прагнення загальної мети);
- мотивованість (активне, зацікавлене ставлення до спільної діяльності);
- цілісність (взаємопов'язаність учасників діяльності);
- структурованість (чіткий розподіл функцій, прав, обов'язків, відповідальності);
- узгодженість (узгодження дій учасників діяльності, низький рівень конфліктності);
- організованість (планомірність діяльності, здатність до управління та самоврядування);
- результативність (здатність досягати результату).

Співробітництво не є самоціллю, а налагоджується для того, щоб студент набував знань і способів діяльності, досвід спілкування та соціальної активності. Воно необхідне, щоб працювати в вокальному колективі, і, якщо потрібно, індивідуально. Ознаки співробітництва є такими: усвідомлення загальної мети, яке мобілізує викладача та студентів; прагнення її досягнення, взаємна зацікавленість у цьому, позитивна мотивація діяльності;

висока організація спільної навчальної діяльності учасників освітнього процесу; взаємна відповідальність за результати діяльності;

- активно-позитивний, гуманістичний стиль взаємовідносин студентів та викладачів під час вирішення навчальних завдань; взаємна довіра, доброзичливість, взаємодопомога при труднощах та навчальних невдачах;

- методика навчання, що стимулює інтерес студентів, їх самостійність, практичну та інтелектуальну ініціативу, творчість. Вона виключає примус, монополію викладачів, інтерпретацію знань, пасивне сприйняття готової інформації;
- взаємодія студентів один із одним, їхнє ділове спілкування та колективна відповідальність за результат спільної праці.

Отже, співробітництво в навчанні розглядається не тільки як допомога студентові вирішувати складні навчальні завдання, не тільки як об'єднання зусиль викладачів і студентів, а й як самостійна колективна праця, виконання завдань, що потребують постійних чи тимчасових контактів з іншим середовищем.

При такому розумінні співробітництва йдеться про взаємодію, яка скріплена стосунками взаємного інтересу та довіри. Якщо студент стає соратником викладача, якщо знає, що від його дій залежить успіх спільної справи, його позиція змінюється. Мимоволі йому доводиться виявляти ініціативу й самостійність. Тому педагогічно цінною є поведінка, яка спонукає співробітництво, що стимулює ці якості студента у ЗВО та за його межами.

Зазначимо, що студент в освоєнні професії належить не лише освітній структурі, якою є ЗВО. На характер майбутньої діяльності, формування його цінностей, морально-етичних якостей мають вплив інші соціальні інститути, в які студент входить як соціальна одиниця. Такими є родина (батьки), спільнота ровесників, засоби масової інформації, практика. У процесі підготовки до професійної діяльності студент вступає у відносини з цими інститутами, він пов'язаний із ними невидимими зв'язками. Це дозволяє не обмежуватися дослідженням лише закладу вищої освіти, який є фрагментом системи, а розглядати підготовку студента до професійної діяльності в її

загальному контексті, поєднуючи всі частини цієї системи в одне ціле, центральною системоутворюючою якого є студент.

Звернемо увагу на відмінність позиції студента у ЗВО від позиції учня в школі. Якщо учень переважно бере участь у навчальному пізнавальному процесі «накопичення норм культури», то завданням студента, крім участі у пізнавальному процесі, є здійснення переходу до самостійної професійної діяльності фахівця за період навчання у виші. Він входить у інший тип діяльності: накопичення культурних і практичних знань для майбутньої діяльності. Така позиція студента «примушує» викладача змінювати свою позицію, яка полягає не у передачі знань предмета, а в організації освоєння студентам способів та засобів професійної діяльності. Якщо такого зв'язку немає, то трансляція предмета не тільки безглузда, але й шкідлива, оскільки заповнює простір «знань», що не дозволяє в майбутньому студенту (фахівцю) самостійно вирішувати завдання, що стоять перед ним. Ця позиція знаходить найбільш повне відображення у контекстному типі навчання [3]. Відповідність керівника вокального колективу в найширшому сенсі всієї педагогічної системи визначається не тільки знаннями предмета та методами його викладу, а наявністю у нього такої системної якості, як співробітництво зі спільного (зі студентом) творчого пошуку істин (Сократівський метод). Зміна позиції викладача ЗВО тягне зміну позиції керівництва ЗВО (деканат, ректорат), а та, у свою чергу, – зміну позиції вищих державних органів на гнучкіший режим управління.

Оптимізація управління вокальним колективом пов'язана з виокремленням параметрів і розробкою критеріїв, що характеризують рівень розвитку колективу та становище кожного його учасника в системі колективних відносин; розробкою методики вивчення колективу, форм та

методів використання отриманої інформації. Важлива умова оптимізації – інтеграція наданих колективу виховних впливів на єдину систему, що забезпечує безперервність цих процесів. Для вокального колективу, що знаходиться на високій стадії розвитку, має бути характерна вокальна культура. У музично-педагогічній літературі представлено визначення вокальної культури як сукупності трьох взаємозалежних складових: творчості, виконавства та педагогіки [1, с. 45]. Під творчістю розуміється створення репертуару; під вокальним виконавством – реалізація репертуару; під вокальною педагогікою – сукупність методологій навчання творчості та виконавству. У формуванні майбутнього фахівця мистецької культури та освіти важливою складовою є гуманітарна культура, індивідуальна культура особистості, культура праці, культура спілкування та самовизначення [1].

Виконавську майстерність можна визначити як творення через творчість, і творення свого внутрішнього світу через різноманітні види художньої діяльності. Творчий початок як здатність створювати своє, нове, краще, найактивніше формується, коли виконавська діяльність із «зовнішнього предмету» творчості переходить у внутрішній стан (рефлексію) і стає змістовним виявленням «Я». Творчість має на її учасників колосальний вплив. В ідеалі цей вплив проявляється у процесі реалізації наступних основних функцій: естетичної, гедоністичної, рекреаційної, комунікативної. Естетична функція проявляється, коли учасники вокального колективу відчують красу звучання музичних творів. Реалізація гедоністичної функції відбувається, якщо співаки одержують насолоду від виконання вокальних творів. Рекреаційна функція подібна до терапевтичної, проявляється, коли співаки відновлюють свої психічні сили в процесі виконання музичних творів. Комунікативна

функція реалізується в спілкуванні співаків, що об'єднані любов'ю до музики [2].

Висновки. Отже, вокальна творчість – це специфічний вид мистецтва, що має могутній потенціал для розвитку особистості кожного, хто бере участь в його реалізації. Важливим фактором, що лежить в його основі, є співтворчість композитора, керівника колективу, його співаків. Резюмуючи вищевикладене, зазначимо, що діяльність кожного учасника вокального колективу вимагає колективних зусиль, а поведінка кожного співака в такому колективі має закономірності й вимагає певну частку конформізму, яка разом із досвідом переростає в уміння узгоджувати свої дії з діями партнера. Вокальний колектив у ході свого розвитку проходить низку стадій розвитку; згуртований же вокальний колектив відрізняє єдність у думках, поглядах та настановах. Співробітництво у закладах вищої освіти – складна багаторівнева система спільної діяльності, що представлена у вигляді взаємодії навчальних суб'єктів із безпосередніми та опосередкованими зв'язками між ними, де другий тип зв'язку має не менше значення, ніж перший. Зв'язок між адміністрацією, деканатом, викладачами, студентами, з одного боку, та батьками – з іншого визначає основні характеристики цієї діяльності. На підставі вищевикладеного зазначимо, що співробітництво як специфічна діяльність стає однією з позитивних тенденцій сучасної освіти, що забезпечує: підвищення продуктивності засвоєння навчального матеріалу та надання йому особистісного змісту; забезпечення «природного» переходу від навчально-пізнавальної до самостійної професійної діяльності, підготовки студента до соціальної взаємодії у майбутній професійній діяльності.

Список використаної літератури:

1. Балл Г. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах). Київ; Рівне: Видавець Олег Зень, 2007. 172 с.
2. Бричок С. Сутність і зміст процесу педагогічної взаємодії: особистісно орієнтований вимір. URL: <https://surl.li/pgbzrc>.
3. Герлянд Т. Технологія контексного навчання у професійному розвитку особистості майбутнього фахівця. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/9352/1/%D>.
4. Дудик Р. Особливості впливу класичної музики на формування особистості дітей. Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки: теорія та практика. 2020. № 2. Сс. 187-192.
5. Лобода О. Категорії «творчість» і «музичні здібності»: психологічний та педагогічний підходи. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти. 2019. Вип. 26. Сс. 49-54.
6. Малашевська І., Лазука М. Вплив музики на формування особистості молодого покоління. Збірник наукових праць: педагогічні науки. 2020. Вип. 93. Сс. 44-49.
7. Матящук О., Шумська В. Психологічні аспекти впливу музичного мистецтва на формування національної свідомості особистості. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019. № 63. Т. 1. Сс. 55-58.
8. Савченко-Шлапак Ю. Професійне становлення майбутнього керівника вокального ансамблю в умовах музично-педагогічної освіти. Наукові записки: Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. 2022. Вип. 151. Сс.147-153.
9. Савченко Ю. Формування готовності майбутніх керівників вокальних ансамблів до творчої взаємодії з музичним колективом. Дис. ... на здобуття наук. ступ. д-ра філософії 13.00.02 – теорія та методика навчання. Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2023. 224 с.
10. Савченко Р., Савченко Ю. Формування креативності

майбутніх викладачів музичного мистецтва: теоретичний аспект. Наукові записки. 2023. Вип. CLV (155). Сс. 27-34.

11. Світайло С. Методика роботи з дитячим хором колективом: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів III–IV рівня акредитації. Київ: Коледж Київського університету ім. Бориса Грінченка, 2016. 140 с.

12. Сохань М.О., Савченко-Шлапак Ю. Словесна дія та акторські підтексти як принцип формування артиста-вокаліста. *Modern research in world science: матеріали міжнародної наук. - практ. конф., Львів, 29-31 жовтня 2022 р.*

13. Andreiko O., Savchenko R., Vasilenko L., Khizhna O., Savchenko Y. Creative Cooperation of Subjects of the Educational Process in the Context of Musical Activity. *Journal of History Culture and Art Research* 2019. V. 8(1). Pp. 93-99.

14. Deutch M.A. A theory of cooperation and competition. *Hum. Relat.* 1949. V. 2. Pp. 129-152.

15. Selman R.S., Lieberman M. Moral education in the primary grades: An evaluation of a developmental curriculum. *J. Educat. Psychol.* 1975. V. 67(5). Pp. 712-716.

Yuliia O. SAVCHENKO,

Doctor of Philosophy, Associate Professor,

Kyiv Municipal Academy of Performing and Circus Arts,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: yulia_sa@ukr.net,

ORCID: 0000-0002-1217-3190

MODERN APPROACHES TO LEADING A STUDENT VOCAL ENSEMBLE

Abstract. The article highlights the issues of managing a student vocal ensemble. It focuses on vocal ensembles in music and acting majors, where vocal training becomes a necessary

condition for the professionalization of future specialists. The main directions of the teacher's work with the vocal ensemble are proposed, and the specifics of leading a student group of singers are determined, considering that its participants will eventually lead artistic groups or take part in them as actor-singers. The functions of vocal singing in influencing the personality of each performer in the ensemble are examined. Modern ideas about managing a student vocal ensemble are summarized, emphasizing the key areas of work for its leader, namely: maintaining students' sustainable professional interest by creating a pedagogically comfortable creative environment; implementing a democratic style of pedagogical communication, where dialogue is directed toward joint exploration and becomes the basis of co-creation among participants in the higher education process; providing pedagogical guidance in students' performance activities to orient them toward their future professional careers; fostering students' independence in mastering, analyzing, and generalizing knowledge, skills, and competencies acquired in the vocal ensemble, understanding the internal connections between singers, and accumulating experience in publicly demonstrating professional aspects. The conclusion is drawn that collaboration as a specific activity becomes one of the positive trends in modern education, ensuring: increased efficiency in mastering educational material and giving it personal significance; a "natural" transition from educational and cognitive activities to independent professional activities; preparation of students for social interaction in their future professional careers.

Key words: vocal ensemble, collaboration, vocal creativity, performance mastery, vocal ensemble leader, students of music and acting majors.

References:

1. Ball, H. (2007). Oriientyry suchasnoho humanizmu (v suspilnii, osvithnii, psykholohichnii sferakh) [Landmarks of modern humanism (in the social, educational, psychological spheres)]. Kyiv, Rivne: Vydavets Oleh Zen [in Ukrainian].
2. Brychok, S. (2007). Sutnist i zmist protsesu pedahohichnoi vzaiemodii: osobystisno oriientovanyi vymir [The essence and content of the process of pedagogical interaction: a personally oriented dimension]. Available at: <https://surl.li/pgbzrc> [in Ukrainian].
3. Herliand, T. (2020). Tekhnolohiia kontekstnoho navchannia u profesiinomu rozvytku osobystosti maibutnoho fakhivtsia [Contextual learning technology in the professional development of the future specialist]. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/9352/1/%D> [in Ukrainian].
4. Dudyk, R. (2021). Osoblyvosti vplyvu klasychnoi muzyky na formuvannia osobystosti ditei [Features of the influence of classical music on the formation of children's personalities]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka. 2, 187-192 [in Ukrainian].
5. Loboda, O. (2019). Katehorii "tvorchist" i "muzychni zdibnosti": psykholohichni ta pedahohichni pidkhody [The categories of "creativity" and "musical abilities": psychological and pedagogical approaches]. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Serii 14: Teoriia i metodyka mystetskoï osvity. 26, 49-54 [in Ukrainian].
6. Malashevska, I., Lazuka, M. (2020). Vplyv muzyky na formuvannia osobystosti molodoho pokolinnia [The influence of music on the formation of the personality of the younger generation]. Zbirnyk naukovykh prats: pedahohichni nauky, 93, 44-49. [in Ukrainian].
7. Matiashchuk, O., Shumska, V. (2019). Psykholohichni aspekty vplyvu muzychnoho mystetstva na formuvannia

natsionalnoi svidomosti osobystosti [Psychological aspects of the influence of musical art on the formation of national consciousness of the individual]. Pedagogika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. 63, 1, 55-58 [in Ukrainian].

8. Savchenko-Shlapak, Yu. (2022). Profesiine stanovlennia maibutnoho kerivnyka vokalnoho ansambliu v umovakh muzychno-pedahohichnoi osvity [Professional development of the future leader of a vocal ensemble in the context of musical and pedagogical education]. Naukovi zapysky: Nats. ped. un-t imeni M.P. Drahomanova. 151, 147-153 [in Ukrainian].

9. Savchenko, Yu. (2023). Formuvannia hotovnosti maibutnykh kerivnykiv vokalnykh ansambliv do tvorchoi vzaiemodii z muzychnym kolektyvom [Formation of the readiness of future leaders of vocal ensembles for creative interaction with a musical group]. Dys. ... na zdob. Nauk. Stup. doktora filosofii. 13.00.02 – teoriia ta metodyka navchannia. Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka, Kyiv [in Ukrainian].

10. Savchenko, R., Savchenko, Yu. (2023). Formuvannia kreatyvnosti maibutnykh vykladachiv muzychnoho mystetstva: teoretychnyi aspekt [Formation of creativity of future music teachers: theoretical aspect]. Naukovi zapysky. Ukr. derzh. un-t imeni Mykhaila Drahomanova. SLV (155), 27-34 [in Ukrainian].

11. Svitailo, S. (2016). Metodyka roboty z dytiachym khorovym kolektyvom [Methodology of working with a children's choir]: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnyi zakladiv III-IV rivnia akredytsatsii. Kyiv: Koledzh Kyivskoho universytetu im. Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].

12. Sokhan, M., Savchenko-Shlapak, Yu. (2022). Slovesna diia ta aktorski pidteksty yak pryntsyp formuvannia artysta-vokalista [Verbal action and acting subtexts as a principle of

forming an artist-vocalist]. Modern research in world science: mater.mizhnar.nauk. -prakt. konf., Lviv [in Ukrainian].

13. Andreiko, O., Savchenko, R., Vasilenko, L., Khizhna, O., & Savchenko, Y. (2019). Creative Cooperation of Subjects of the Educational Process in the Context of Musical Activity. *Journal of History Culture and Art Research*. 8(1), 93-99 [in English].

14. Deutch, M. (1949). A theory of cooperation and competition. *Hum. Relat.* 2, 129-152 [in English].

15. Selman, R.S., Lieberman M. (1975). Moral education in the primary grades: An evaluation of a developmental curriculum. *J. Educat. Psychol.* 67(5), 712-716 [in English].